Літо 193... року було сонячне і надзвичайно красиве. І саме цього літа в житті Івана Захожая сталися дві події: йому сповнилося вісімнадцять років і він зголосився добровольцем на шахтарські роботи в Донбас. Дата народження пройшла для нього непомітно — тільки вранці нагадала про це мати. Він снідав, а вона каже: "Це ж тобі, синочку, сьогодні вісімнадцятий вийшов".

Значно більше розмов і переживань було навколо донецької проблеми. Іван Захожай був з діда-прадіда хлібороб. І село їхнє стояло серед такого неоглядного земельного простору, що несила було очей одірвати від нього.

З одного боку до села підходила річка з лугом; луг був такий густий, вільхи стояли такою стіною, що гукнеш раз надвечір, а з лугу двадцять разів відгукнеться луна. З другого боку височів сосновий бір, насаджений на пісках. Глянеш між двома рядами сосен — і здається, що той ряд біжить аж до самого Чорного моря.

Весною в бору на горбках першою зацвіла сон-трава. І перша прогулянка молоді після зими відбулася саме в сосновому борі. Он тамечки ходили хлопці по двоє, по троє; тутечки ж веселились дівчата в своїх білих хустинах. Тут і Йван вперше відчув, що у нього є серце і що може воно калатати, забиваючи віддих. Було так. Він наглядів Христину, що підводилася від землі з пучечком сон-трави в руках; від несподіванки Іванові в серце вдарило таке світло, що він аж схитнувся. Страшна річ отак стояти віч-на-віч з дівчиною!

І ось постало питання, що треба з усім цим проща-, тися. Прощайся з батьком-матір'ю, Іване, прощайся з дівчиною: кличе тебе комсомол! І на заклик цей треба іти.

Через тиждень, поцілувавши матір у заплакані щоки, батька у солом'яну бороду, він рушив разом з іншими хлопцями на станцію.

З Христиною не прощався, бо ще й не був з нею знайомий як слід.

До станції ішли пішки. Манило Прихідько грав на гармонії, хлопці танцювали. ї Йван також. За всім цим і не помітив, як одірвався від рідного села. В молоді літа люди легко йдуть на розлуку.

Христина з іншими дівчатами стояла біля свого двору; у неї щеміло серце, адже вона могла б полюбити Івана, та так і не встигла; могла б зустрічатися, а не випало.

Потрапив Іван Захожай на Луганщину. Є різні закутки на Луганщині. І сам Луганськ з його садочками над Луганню, і Вергунівка і ті балки, що біжать до Дінця — все це тоне в зелені. Це весела Луганщина, квітуча.

Але вийдіть до станції Алчевськ2 і руште в степ до Паркомуни і далі...

Колись у прадавню давнину тут стояло море з рідкого глею і глини з каменем. Море було мертве, звірі й пташки уникали його: станеш на твань — і затягне до дна! А в ті часи ще існували чорти. От узяв чорт у руки чортячу, голоблю і почав гамселити по тварині. Де спустилася на болото голобля чортова, там стала долина — спадиста, крута, що й дна не видно; а де витіснені ударом глей і каміння полізли вгору, то там постало не знати й що: гори не гори, хребти не хребти, одне слово, белебени.

На тих белебенах шахтарі покопали шахти, поставили копри, естакади, провели безліч залізничних віток, навергали єгипетські піраміди породи — териконн. Від цих пірамід край не став схожий на інші закутки України. Височать ці піраміди, •тягнуться вершинами до сонця — одна тут, поблизу, друга ген там мріє; біля неї четверта й п'ята. Станеш, скинеш бриля, витреш піт, подумаєш — невже це все люди навергали? Подумаєш, подумаєш — і виходить, що люди.

Дивувався спочатку й Іван. Далі — ніколи стало за важкою роботою, адже все це діялося тоді, коли в шахтах ще не було механізації і всі підземні роботи провадилися руками. Обушком рубали, санками вивозили. Замість електровозів ходили під землею сліпі коні; в тісних забоях душно й вогко; підрубували пласти вугілля лежачи — вивертати тіло доводилося так, що іншого разу і жартом отак не викрутишся!

Ну й що з того, що важко? Чоловік знав, куди й до чого йде. Іван належав до того слов'янського племені, для якого немає ні труднощів, ні неможливого. Веди штурмувати неприступні фортеці — іде; веди пробивати північні крижані океани — іде; щось в натурі цього племені закладене незламне, і в середовищі стихій воно само діє як стихія.

А втім, Іван зовсім не думав про особливість того, що випало йому зробити. Високо він не літав, любив робити, любив випити, а випивши, гульнути, танцювати; як коли п'яний, ліз у бійку; бив когось, його били — в цілому все урівноважувалося. В комсомольській організації його і хвалили, і гудили, коли хвалили — червонів і відмовчувався; коли лаяли — каявся і теж червонів, запевняючи, що більше не буде. Слова, звичайно, не завжди дотримував, та й як дотримаєш, коли ж це Донеччина! Той край, де люди, в раї живучи, з пеклом перегукуються!

Тижні своєї відпустки Іван проводив дома, в селі, адже там жила Христина. Почуття до неї не вивітрилися у парубка з грудей, навпаки, з кожною побувкою дівчина все глибше у душу йому западала.

Отак було й того разу. Прийшла літня відпустка, й Іван вирушив додому — на Полтавщину. Хвилюватися почав вже з самої станції. Не думав ні про батька, ні про матір, хоч віз їм чемодан подарунків, а думав тільки про Христину. Поїзд прибув надвечір. Коли дійшов до села, вже сутеніло. Ось річка і міст через неї.

Перейшов Іван міст, глянув на берег, де влітку купаються люди, і зомлів: в гурті дівчат стояла і Христина. Аж дух забило.

Христина теж побачила Івана, і як там уже воно сталося — невідомо, але коли приєднався до гурту, коли привітався, то опинився чомусь коло дівчини, а вона біля нього. Отак і до села дійшли. Тут він спитав: "На вулицю ввечері вийдеш?" Відповіла: "Не знаю, може, й вийду..."

Коли стемніло і на вулиці озвалася гармонія, Іван подався з двору. Скільки зустрічей, скільки розмов! Пробився до Христини він години о дванадцятій, коли люди почали вже потроху розходитися. Вони пішли вдвох. Біля хвіртки спинилися, і тут Іван несподівано сказав: "А ти знаєш, Христино, чого я приїхав оце?" — "Скажеш, то знатиму",— відповіла дівчина. В Івановому голосі вчулося їй щось незвичайне, вона аж злякалася, аж дрібний дрож пройшов за плечима. Іван помовчав, взяв дівчину за руку і сказав: "Я приїхав по тебе. Одружимося, і ти поїдеш зо мною. Га, чуєш?" Він підняв її руку, притулив до грудей, подержав отак трохи, потім поцілував руку. Обняв дівчину за плечі. Христина уткнулася лицем йому в груди.

Отак вони поженилися і поїхали в Донецький край. І, може, там було б добре їм, коли б не той белебен! Як глянула на нього Христина, аж сльози закапали з очей — ні на чому і краєчком серця спинитися: все шахти та шахти, естакади та терикони. І біля них терикон. Чорний, вночі ще й світиться нагорі, сходить димом, і дим той такий сморідний, як з пекла. А Христина ж приїхала з найкрасивішого закутка на Полтавщині! Ще поки Іван дома, то начебто й нічого, а застугоніла кліть під землею — і Христині хоч помирай. Прожила кілька місяців, змарніла, сама на себе не схожа. Іван до неї: "Чого ти, що з тобою? Хвора?" Вона відказує: "Ой, Іване, голубчику, їдьмо кудись з цього краю, бо не витримаю, помру. І де ж це видано, і де ж це чувано жити людині на отакій землі?!" Відмахнувся Іван, перевів усе на жарти, каже: "Приживеться, злюбиться".

А Христина злюбитися не може. Одне знає — марніє, в'яне. Тут й Іван уже стурбувався: "Ну та чого ти? Чого тобі треба?" Вона каже: "Хоч би вербичка, хоч вишенька, щоб було за щось оком зачепитися".

Іван, як і раніше, хотів був нагримати, але подумав, подумав і відповів: "Ти, чуєш, підожди, трохи. Заосеніє — сад посадимо, город розіб'ємо, такі вишні виростуть, що всі задивляться!"

А яка вишня, яка деревина на белебені виросте! Пробували люди, садили, та нічого не вийшло. Біла акація і та не росте! Безмірний белебен і земля — каменюка на каменюці!

Каже вона: "Та, кажуть, пробували люди. Нічого не виходить. Земля дика".— "Дарма,— відповів Іван.— Треба взятись як слід". А сам думає: "А може, справді нічого не буде?" А вдруге інша думка в голову приходить: "А може, без серця бралися, так, аби посадити, садили?"

Дворище Іванове одним краєм на самий белебен видиралося, а другим спускалося по схилу, ще й проти сонця лежало, так що влітку тут промені, як на екваторі, падали під кутом в дев'яносто градусів.

Іван почав готувати грунт для саду. Перекопав землю, вибрав усе каміняччя, виклав з нього огорожу навколо садибки. Христина допомагала. Кілька тижнів поралися чоловік і жінка біля цього діла. Люди, як водиться, спочатку говорили се-те, мовляв, і праця марна, і нічого з тих заходів не буде. Потім стихли. Уже і їм сумнів у серце запав: "А хто його знає, може, й вийде щось".

Наприкінці літа пішов дощ, зашумів по сухій глині, вода почала стікати струмочками по крутих схилах белебену. Іван прокопав рівчаки і спрямував їх на свою садибу. Вода спочатку залила низ, потім піднялася вище і так стояла де день, де два, поки не промочила грунту. Потім зійшла. Не вся, проте. Внизу як затрималася ковбанею, так і залишилася до самої зими.

Восени Іван привіз щепи, посадив їх у великі ями, набиті чорною землею і старим перегноєм із сусідських корівників.

Тяжко пережила Христина цю зиму на белебені. Перевелася так, що але сумно дивитися. Не раз в душу Іванові закрадалася тривога, чи доживе до весни жінка. Кидався на всі хитрощі: і по гостях, і по хрестинах ходили, і самі гостей пригощали, і в кіно по погоді на сусідні шахти їздили. Ну, що ж, оживе на час, на годину молодиця, а зима ж тягнеться без кінця і без краю!

Нарешті завесніло надворі. Ось зелена травичка почала пробиватися з землі. Ось на городі випустив перше пірце зимовий часник.

Якось Іван прийшов із зміни; наближається до "хвіртки, а назустріч йому Христина. Це була його і не його жінка. Тіло просвічується проти сонця, але очі живуть новим життям. Вона сказала, засапавшися і ловлячи за руку чоловіка:

— Ти чуєш, Іване, на вишні вже розвинувся перший листочок! їй право! Ось ходімо! Та швиденько!

Вона потягла його в сад. Першою проти входу в хату росла вишня — її Іван привіз аж з Луганська, з Вишневої вулиці. Вишня була невеличка, але міцненька, налита соками. І ось ці соки прорвалися назовні і вистрелили першим зеленим листочком.

Христина стояла, як зачарована, дивилася на цей листочок.

Так, це був перший листочок. Іван теж розхвилювався, і не тому, що деревце ожило, а тому, що цей перший вишневий листочок влив життя в Христину. Коли заспокоївся, побачив трохи нижче від першого — другий листочок, потім і третій. Але він промовчав.

Постояли вдвох біля деревця, пішли в хату. Та коли сіли пити чай, Христина не здержалася, знову вискочила в садок і закричала звідти щасливо:

— Іване, а йди лишень сюди!

Вона побачила на вишні ті два листочки, що раніше Іван був помітив, і якусь величезну бруньку на яблуні; то був рожевий яблуневий бутон.

На другий день вранці квітка розвинулася. Разом з тим на всіх деревах почали вибиватися листочки, бутони. Сад зазеленів, облився білим цвітом.

Ідучи з роботи, Іван ще здалека помітив Христину. Вона несла в запоні білий пісок і посипала стежки в саду, тічок проти хати. Біля ґаночку стояло відерце з розчином крейди, на відерці щітка, навколо накапано білим. Підвів Іван очі і ахнув. Стіни хатини аж сяяли, залиті гарячим сонячним світом: їх вибілила Христина і разом з цим утвердила на белебені куточок Полтавщини! Жінки і пізнати не можна було. Рум'янились засмаглі щоки, тіло сповніло, рухи стали моторні, впевнені. Вона глянула на Івана з виразом захоплення в очах і майже скрикнула:

— Ти бачив, як у нас?! Як же й хороше!

Через рік у них народилося маленьке. За ним пішли ще і ще. Сад тим часом набирався сили і незабаром піднявся темно-зеленим масивом на коричнево-курному тлі белебену. Навколо пустиня, жовті горби, порепана глина, а тут — сад! Аж дивно, але не віриться!

Христина спочатку стала роботящою, завзятою молодичкою. Потім увійшла в літа, але й ставши Христиною Хомів-ною, вроди й принадності своєї втрачати не поспішала. Та й ніколи було. Навколо неї кублилася купа онуків і внучок, старших і менших...

В саду, в гущавині вишняку, за довжелезним столом сиділо чоловіків з п'ять шахтарів і запекло виляскували кісточками доміно — в ті роки увесь Донецький край захоплювався цією грою.

Іван — тепер це вже був Іван Микитович,— змужнів, постаршав, як і дружина.

За вечірнім чаєм вони й розповіли свою історію, а як дійшли до першого вишневого листочка, Христина Хомівна скрикнула:

— Врятував він мене! Коли б ке він — мабуть, померла б...

1952—1959—1964